

Projekt socjalny jako złożony i wieloetapowy proces działań pomocowych

Social projects. Assumptions of the projects in social support

Słowa kluczowe: praca socjalna, metodyka, projekt socjalny, zmiana, wspólnota, planowanie

Key words: social work, methodology, social project, change, community, planning

Streszczenie

Metoda projektu socjalnego jest jedną z najciekawszych i najbardziej skutecznych form oddziaływania w pracy socjalnej, a także w szeroko rozumianej działalności pomocowej. Praca metodą projektu rozumianego jako dynamiczny proces, składający się z określonych faz i etapów działania jest jednym z podstawowych narzędzi pracownika socjalnego. Wraz ze wszystkimi specyficznymi dla tego typu działalności założeniami, a więc przede wszystkim planowaniem, diagnozowaniem potrzeb adresatów i angażowaniem ich w działania, antycypowaniem potencjalnych przeszkód, stanowi integralną część pracy socjalnej. Oprócz realizacji założonych na wstępie wymiernych celów projektu bardzo ważnym efektem pracy jest budowanie wspólnoty, kształtowanie u osób zaangażowanych we współpracę postaw odpowiedzialności i aktywności społecznej.

---

¹ Dr Joanna Kluczyńska jest starszym wykładowcą w Katedrze Prawa Oświatowego i Polityki Społecznej w Wydziale Nauk Społecznych Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie.

Abstract

The social project method is one of the most interesting and effective forms of influence in social work, as well as in widely understood aid activities. The work according to the project method, understood as a dynamic process and consisting of specific phases and stages of activity, is one of the basic tools of a social worker. Together with all the assumptions specific to this type of activity, i.e. planning, diagnosis recipients' needs and their engagement in activities as well as the anticipation of potential obstacles, it constitutes an integral part of social work. Beside the implementation of the initially assumed goals of the project, a very important effect of the work is building community, shaping the attitudes of responsibility and social activity among those involved in such cooperation.

Definiowanie projektu socjalnego

Pojęcie 'projekt' od kilkunastu lat stało się bardzo popularne, powszechnie używane w różnych obszarach życia społecznego. Dzieje się tak w dużej mierze za sprawą realizowanych w wielu obszarach projektów z udziałem funduszy pochodzących z Unii Europejskiej. Tak zwane projekty unijne sprawiły, że działania tego typu spotyka się nader często, a obecnie dużym zainteresowaniem cieszą się również ogłaszane przez samorządy projekty obywatelskie, do których należą także przedsięwzięcia realizowane w ramach budżetu partycypacyjnego. Obecnie liczne instytucje, organizacje społeczne, przede wszystkim pozarządowe, w tym kościelne, ale także osoby indywidualne pracują w systemie projektowym. Zwłaszcza organizacje pozarządowe opracowują i składają plany projektów, otrzymując z różnych źródeł – unijnych czy samorządowych – środki na ich realizację. Dla wielu stowarzyszeń są to zresztą podstawowe, jeśli nie jedyne źródła finansowania. Powstają więc projekty dotyczące różnych sfer: edukacji i wychowania, sztuki, aktywizacji społeczności lokalnych, a wśród nich projekty socjalne, nakierowane w głównej mierze na szeroko rozumianą pomoc, ale w myśl współcześnie rozumianej pracy socjalnej także na cele wychowawcze: usamodzielnienie uczestników, zmianę perspektyw, kształtowanie postaw

pozwalających na aktywność i uczestniczenie w życiu społecznym, jak również na przeciwdziałanie marginalizacji i wykluczeniu społecznemu jednostek i grup. W taki sposób działają również Kościoły, realizując jako Diakonia, Eleos czy Caritas poprzez projekty liczne zadania pomocowe, adresowane do szerokich kręgów społecznych, wychodząc poza społeczność swoich współwyznawców.

Wobec takiej powszechności występowania projektów przede wszystkim należy wyjaśnić kluczowe pojęcie 'projekt' (łac. *proiectus* – wysunięcie ku przodowi). Słownik Języka Polskiego podaje następującą definicję tego pojęcia: „projekt to zamierzony plan działania, postępowania, pomysł, zamysł”, ale też „plan, szkic czegoś np. konstrukcji czy przedsięwzięcia” (Słownik Języka Polskiego 1979, 933). Początki konstruowania projektów w sferze społecznej związane są z rozwojem prakseologii, której źródła znajdujemy w pracach L. Bourdeau i A. Epinasa, zajmujących się tą dziedziną już pod koniec XIX wieku, a na polskim gruncie w działalności naukowej T. Kotarbińskiego, który w latach dwudziestych XX wieku tworzył podstawy tej dyscypliny (Kotarbiński 2019). W Stanach Zjednoczonych metodę projektów stosowano w edukacji na początku XX wieku, kiedy to Ch.R. Richards wprowadził ją do programu kształcenia technicznego nauczycieli. Metoda ta została następnie teoretycznie uzasadniona i opracowana przez J. Deweya. W Polsce metodę projektów przejęto do pracy socjalnej również z obszaru edukacji na początku lat dziewięćdziesiątych XX w. Dla rozróżnienia od projektów edukacyjnych, w obszarze pracy socjalnej wprowadzono pojęcie projektów socjalnych (Grudzień-Bielaszewska 2012, 28). Obowiązująca obecnie art. 45 ust. 2 ustawy z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej (tj. Dz. U. 2020 poz. 1876) uznaje metodę projektu za jeden ze sposobów realizowania celów pracy socjalnej, definiując projekt socjalny jako zespół działań mających na celu poprawę sytuacji życiowej osób, rodzin, grup zagrożonych ubóstwem, marginalizacją i wykluczeniem społecznym.

Kluczowym pojęciem w rozważaniach nad istotą projektu jest pojęcie zmiany (de Robertis 1998). Projekty powstają przede wszystkim po to, by

prowadzić do pożądaney, określonej w celach zmiany. Są realizowane, by wzbogacać życie, wskazywać inne, nowe jego obszary, dawać do myślenia i zapraszać do dyskusji, ale także, aby to życie poprawiać i usprawniać na różnych jego płaszczyznach, oferować uczestnikom możliwości rozwoju, kształtować rzeczywistość w taki sposób, by funkcjonowanie w niej było prostsze i bardziej przyjazne. I w ten właśnie obszar wpisuje się projekt socjalny, który stanowi przedmiot niniejszych rozważań.

Projekt a praca socjalna

Najważniejsze cechy projektu socjalnego są nierozzerwalnie związane z istotą pracy socjalnej. Pracę socjalną definiujemy jako zaplanowaną, działalność pomocową, aktywizującą klienta i jego rodzinę oraz środowisko, w którym jest realizowana, opartą na wnikliwej wieloaspektowej diagnozie tego środowiska oraz sytuacji i potrzeb klienta. Odnosząc się do użytego wyżej przymiotnika 'zaplanowana', można uznać, że praca socjalna w zupełności wpisuje się we wszystkie cechy projektu. Można by wręcz stwierdzić, że wszystkie działania pracownika socjalnego w procesie wspomagania klienta, jako że muszą zostać poprzedzone diagnozą i analizą sytuacji, zaplanowaniem działań, ich oceną, antycypowaniem potencjalnych przeszkód, a zakończone ewaluacją, stanowią zarazem ogniwa projektowania. I co w szczególności ważne, ponieważ pracownik socjalny ma do czynienia najczęściej z klientami znajdującymi się w szeroko rozumianym kryzysie, tak więc praca z nimi wymaga szczególnego podejścia i wiąże się ze swoistą odpowiedzialnością etyczną, co zresztą znalazło swoje odzwierciedlenie w Kodeksie Etycznym Pracowników Socjalnych i Pracowników Pomocy Społecznej. Aspekt etyczny projektów socjalnych wynikający z pracy z ludźmi doświadczającymi trudności życiowych, nadaje tym projektom szczególną wartość. Można nawet powiedzieć, że projekty socjalne opracowywane i wdrażane na długo przedtem, zanim działania projektowe zyskały taką popularność w życiu społecznym, że mogą stanowić swego rodzaju wzorce tak pod

względem metodycznym, jak właśnie pod względem wrażliwości społecznej wobec ich uczestników.

Jedną z kluczowych cech pracy metodą projektu jest holistyczne podejście do problemu. Jest to również jedna z konstytutywnych cech pracy socjalnej. Warunkiem skuteczności działań pracownika socjalnego jest postrzeganie klienta (jednostki, grupy czy społeczności) w szerokim kontekście jego całego życia. Na uwarunkowania funkcjonowania klienta składają się nie tylko jego obecna sytuacja osobista, rodzinna, materialna czy socjalna, ale również jego pochodzenie, środowisko, w którym się wychowywał i w którym teraz żyje, a także liczne cechy charakteryzujące to środowisko: położenie geograficzne, historia, cechy demograficzne czy poziom rozwoju lokalnej infrastruktury. Całościowa ocena sytuacji i potrzeb klienta, a zarazem uczestnika projektu dotyczy również jego życia w różnych wymiarach: fizycznym, psychicznym, duchowym czy społecznym. Towarzyszy temu głębokie przekonanie o wzajemnym oddziaływaniu na siebie każdej z tych sfer, w szczególności zaś w sytuacji kryzysowej, kiedy potrzeby w którymś z wymienionych obszarów pozostają niezaspokojone, co rzutuje na doświadczanie dyskomfortu w pozostałych obszarach.

Inna istotna cecha wspólna działań projektowych oraz pracy socjalnej dotyczy ich interdyscyplinarności. Wiedza wykorzystywana w działaniu i w procesie pomagania łączy osiągnięcia takich dyscyplin naukowych jak socjologia, psychologia, pedagogika, ekonomia, prawo, elementy medycyny oraz angażuje ludzi z jednej strony będących profesjonalistami w wymienionych dziedzinach, z drugiej zaś tych, którzy borykają się z problemami mającymi w nich swe źródła. Ważną dziedziną, która przynależy również do obydwu typów działań jest etyka, a konkretnie etyka zawodowa. Praca z ludźmi, budowanie zespołu, wprowadzanie zmian w życiu jednostek, grup i społeczności wymagają przestrzegania zasad dotyczących poszanowania ich godności, podmiotowości i wzajemnego szacunku (Kaźmierczak, Łuczyńska 1998, 105).

Typy projektów socjalnych

Wśród projektów socjalnych należy wyróżnić projekty indywidualne i projekty instytucjonalne.

Te pierwsze należą do codziennych obowiązków zawodowych pracowników socjalnych i ściśle związane są z najbardziej powszechną tradycyjną metodą pracy socjalnej, a mianowicie z metodą indywidualnych przypadków. W codziennej pracy z klientem i jego rodziną pracownik socjalny diagnozuje, planuje i wdraża zaplanowane działania, a potem dokonuje podsumowania na każdym z etapów działania oraz po zakończeniu procesu pomocowego. Można więc uznać, że z każdym klientem realizuje indywidualny projekt i znajduje się na różnych etapach wdrażania wielu projektów jednocześnie. Zauważyć przy tym należy, że do istoty pracy socjalnej należy pobudzanie klientów do aktywności i zaangażowania w rozwiązywanie własnych problemów, więc konstytutywną cechą projektów indywidualnych jest stała i elastyczna współpraca obydwu stron: inicjatora projektu (pracownika socjalnego) oraz adresata (klienta).

Projekty instytucjonalne z kolei dotyczą działań inicjujących lub udoskonalających realizowanych w szerszym zakresie. Projekt instytucjonalny może mieć na celu założenie nowej instytucji o określonym charakterze. Może to być zarówno szeroko zakrojona akcja pomocowa i/czy profilaktyczna, przewidziana jako działanie stałe (np. świetlica środowiskowa lub klub pracy) lub cykliczna (np. cykl warsztatów szkoleniowych dla rodzin zastępczych albo szkoleń dla pracowników domu pomocy społecznej). Wreszcie może to być jednorazowe wydarzenie jak np. konferencja dla rodzin osób z określonym rodzajem niepełnosprawności czy festyn rodzinny organizowany dla i z udziałem lokalnej społeczności. Projekt instytucjonalny może również dotyczyć doskonalenia działań w już istniejącej placówce, np. zorganizowania cyklu wieczorów filmowych dla mieszkańców domu pomocy społecznej lub warsztatów fotograficznych dla wychowanków placówki opiekuńczo-wychowawczej.

W tym kontekście pojawia się kolejna istotna cecha współczesnej pracy socjalnej w odniesieniu do metody organizowania środowiska lokalnego. Jeszcze kilkanaście lat temu była to metoda stosunkowo rzadko realizowana przez polskich pracowników socjalnych. Obecnie sytuacja ta zdecydowanie się zmienia, a to za sprawą licznych organizacji pozarządowych i inicjatyw społecznych, a więc oddolnych ruchów działających w środowisku lokalnym. Pracownicy socjalni angażują się w te działania, jako że doskonale znają potrzeby środowiska z perspektywy najsłabszych pod różnymi względami jego członków. I fakt, że w działaniach tych stają się partnerami innych podmiotów albo do realizacji projektu potrzebują specjalistów z innych dziedzin oraz wolontariuszy, podnosi jedynie wartość oraz efektywność takich inicjatyw. Praca zespołowa, łącząca przedstawicieli różnych służb społecznych i ich odmienne doświadczenia oraz sposób postrzegania rzeczywistości, wydaje się być przyszłością środowiskowej pracy socjalnej. Zaobserwować można to choćby na przykładzie zespołów interdyscyplinarnych powoływanych w celu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w skład których wchodzi przedstawiciele różnych profesji: pracownicy socjalni, policjant, pedagog lub psycholog szkolny, przedstawiciele służby zdrowia oraz gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych czy kurator sądowy. Osoby te z racji swojego przygotowania zawodowego oraz doświadczeń w codziennej pracy z rodzinami borykającymi się z problemem przemocy postrzegają sytuację, problemy i potrzeby każdej z tych rodzin z odmiennej perspektywy, co pozwala im jako zespołowi działać w sposób kompleksowy i bardziej owocny na rzecz poprawy sytuacji członków tych rodzin (zob. art. 9a ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie; t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 218).

Etapy działań projektowych

Jak zostało to już wspomniane, projekt socjalny – jak każdy projekt – w swej istocie jest działaniem zaplanowanym i przemyślanym. Można

wyróżnić trzy fazy realizacji projektu: fazę konceptualizacji, operacjonalizacji oraz ewaluacji projektu. Każda z nich charakteryzuje się różnym czasem trwania i nakładem sił, co uwarunkowane jest skalą działania, ale także specyfiką zjawiska, z którym mierzą się inicjatorzy.

Faza konceptualizacji, czyli przygotowania koncepcji projektu bierze swój początek zwykle z frustracji i poczucia deficytu w jakimś obszarze rzeczywistości, ale jednocześnie – patrząc z perspektywy inicjatorów działań – także z poczucia sprawstwa i świadomości potencjału. Jest to faza dająca podstawy do dalszych prac. Jej kamieniem węgielnym jest wnikliwa, rzetelna i realistyczna diagnoza sytuacji klienta i środowiska, określająca i definiująca zarówno braki i problemy, jak i możliwości oraz potencjał, który można zaangażować, a także rozwinąć w projekcie.

Faza operacjonalizacji, jak sama nazwa wskazuje, dotyczy etapu następującego po fazie konceptualizacji, czyli działania, praktycznej realizacji projektu.

Faza ewaluacji odnosi się do oceny, podsumowania prac i również jest niezwykle ważna. Częstkowe oceny (operacyjne) dokonywane są już w trakcie działań, a nawet jeszcze na etapie planowania, jednakże ostateczne omówienie efektów ma wielorakie znaczenie. Stanowi wymóg konieczny jako rozliczenie kosztów i uzyskanych efektów, które należy do obowiązkowej sprawozdawczości przedkładanej organom finansującym projekt, darczyńcom, podatnikom itp. Wiarygodność organizatorów potwierdzana jest w dużej mierze przez przejrzystość w działaniach i rozliczeniach. Ale ewaluacja niezbędna jest również inicjatorom i osobom zaangażowanym w realizację projektu oraz jego adresatom. Omówienie osiągnięć, rozmowa o doświadczeniach wniesionych z uczestnictwa, podkreślenie zaangażowania – także adresatów, dają niezbędną w pracy i życiu satysfakcję i poczucie wspólnoty. Omówienie błędów, trudności i niedociągnięć pozwala na wyciągnięcie wniosków dla dalszej działalności.

Zwykle grupa, która tworzy się wokół projektu na różnych jego etapach, pozwala na osiągnięcie bardzo istotnego celu, który rzadko bywa

ujmowany w sprawozdaniach: budowanie poczucia wspólnoty, zaspokajającego potrzebę przynależności, ale także sprawstwa we wspólnym działaniu. Projekt spełnia przy tym ważną funkcję społeczną:

...dynamizuje społeczność, sprzyja integracji i koordynacji podmiotów działających, mobilizuje energię ludzką, niekiedy zaś pośrednio oddziałuje terapeutycznie (np. dotyczy to projektów pedagogicznych czy projektów odnoszących się do grup, które z grup odniesienia stają się grupami przynależności (Marynowicz-Hetka, Piekarski 1998, 179).

Są to efekty ważne dla organizatorów i liderów projektu i równie istotne dla jego adresatów. Należy podkreślić tutaj kolejną cechę projektów socjalnych, a mianowicie fakt, iż obok tzw. twardych efektów, tak bardzo pożądaných w sprawozdaniach tabelarycznych i opracowaniach statystycznych, w projektach socjalnych dużą wagę przywiązuje się do tzw. efektów miękkich: wspomnianego wyżej poczucia wspólnoty, sprawstwa, odpowiedzialności za wspólne dzieło. Jest to zresztą również cecha pracy socjalnej, skutkująca nierzadko brakiem zrozumienia dla jej efektów przez osoby spoza grupy zawodowej.

Analizując organizacyjne uwarunkowania przygotowywania i realizowania projektów socjalnych, należałoby w tym miejscu wspomnieć o strategiach z obszaru organizacji i zarządzania. Chodzi o kwestię angażowania adresatów projektu w jego realizację niemal od samego początku, od fazy koncepcji, omawiając z nimi cele, które projektowi przyświecają, strategie działań, ale również potencjalne przeszkody i sposoby ich pokonywania. Lider projektu (np. pracownik socjalny) dzięki swojej wiedzy i doświadczeniu zawodowemu, a także dzięki możliwościom i uprawnieniom, które wiążą się z zatrudniającą go instytucją, jej kompetencjami oraz siecią kontaktów w środowisku lokalnym, ma obowiązek „widzieć” więcej, przewidywać skutki działań, starać się rozumieć przyczyny problemów. Nie należy jednak lekceważyć wiedzy i doświadczenia adresatów projektu. Zasadę włączania klienta do działania od samego początku procesu pomocowego starają się praktykować pracownicy socjalni pracujący metodą indywidualnych przypadków.

Liczne projekty kierowane do grup i społeczności również rozpoczynane są od rozmów, ankiet i konsultacji społecznych mających na celu poznanie opinii, potrzeb i oczekiwań adresatów, zainteresowanie ich tematem, ale również pokazanie im, że mają wpływ na kształtowanie wspólnych działań, określanie priorytetów i celów, a więc także na wprowadzanie zmian w życiu społecznym (Mendel, Rymsza 2012, 313-330). Jest to ważne jeszcze z innego względu. Mianowicie nie zawsze eksperci, zwłaszcza ci wywodzący się spoza środowiska, znają jego potrzeby. Niewątpliwie mają wiedzę i wyobrażenia na temat tego, czego określona grupa może potrzebować, nie zawsze jednak ich wizja jest zbieżna z wizją samych zainteresowanych. Jest to przesłanka ku temu, by – jeśli to możliwe – etap konceptualizacji rozpocząć od słuchania i obserwacji. Ta praktyka stosowana jest m.in. przez streetworkerów i pedagogów ulicy, którzy swoją pracę z ludźmi w środowisku poprzedzają dokładnym rozpoznaniem terenu i poznaniem panujących w nim zasad i wartości (Dębski, Michalska 2012, 170-181). Podejście takie jest nie tylko elementarnym warunkiem powodzenia przyszłego projektu, jest także wyrazem szacunku dla mieszkańców – potencjalnych adresatów działań projektowych. Jako przykład można by przywołać w tym miejscu liczne projekty realizowane przez Grupę Pedagogów Ulicy ‘Uno’ działającą przy Centrum Misji i Ewangelizacji Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP. Jest to zespół pedagogów ulicy działający od 2010 roku na terenie dzielnicy Bytomia Bobrek, zaś od 2014 roku także w dzielnicy Rozbark, gdzie zapotrzebowanie na tego typu pracę z dziećmi i młodzieżą jest szczególnie duże. Wśród licznych projektów realizowanych przez pedagogów ulicy były m.in. odbywające się w 2011 roku warsztaty fotograficzne dla wychowanków zatytułowane „Bobrek oczami dziecka. Warsztaty fotograficzne w dawnej dzielnicy robotniczej”, podczas których tworzyli oni unikatowe zdjęcia swojej dzielnicy – bytomskiego Bobrka. Warsztaty miały na celu rozbudzenie w młodych ludziach wrażliwości artystycznej, pasji, ciekawości świata, ale również podkreślanie, jak interesujący jest ich sposób postrzegania

rzeczywistości. Pracujący na co dzień z dziećmi pedagodzy ulicy oraz jurorzy, czyli profesjonalni fotografowie jednogłośnie stwierdzili, że młodzi artyści pokazali swoje otoczenie w sposób unikatowy, oryginalny, wręcz niedostępny dla osoby przychodzącej tam z zewnątrz („Chodź, opowiem Ci o moim Bobrku” 2011).

Nie z każdą jednostką i grupą możliwa jest jednak aktywna współpraca. Nierzadko mamy do czynienia z osobami i grupami o nastawieniu roszczeniowym, nienawykłymi do aktywności, nastawionymi obojętnie czy wręcz wrogo do jakichkolwiek zmian. Bywa, że w środowisku obok siebie funkcjonują grupy zantagonizowane, toczące spory o charakter planowanych zmian. W niektórych przypadkach zainteresowanie wspólnym działaniem, a co za tym idzie także włączanie się w nie, następuje stopniowo. Wiele zależy od postawy osób prowadzących projekt, ich kompetencji organizacyjnych i komunikacyjnych. Należy zwrócić jednak uwagę na fakt, iż umiejętne angażowanie klientów w realizację projektu, motywowanie ich do wysiłków samo w sobie, niezależnie od obranych celów, ma charakter terapeutyczny. Projekt jako proces wspólnego działania sam stanowić może bardzo istotny czynnik wspomagający, oddziałujący na różne obszary życia człowieka. Świadomość tego powinna towarzyszyć liderom także dlatego, że wymaga odpowiedzialnego podejścia do uczestników w całym procesie działań projektowych, a nie tylko w kontekście dążenia do obranych celów (Pilch 1995, 268-270).

Schemat projektu socjalnego

Oprócz trzech wymienionych wyżej faz projektu istnieją schematy działań projektowych, które w sposób metodyczny porządkują krok po kroku kolejne działania. Jednym z takich schematów jest dziewięć stadiów projektu instytucjonalnego opracowanych w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych podczas seminariów prowadzonych na Uniwersytecie Genewskim przez prof. L. Vaneya (Marynowicz-Hetka, Piekarski 1998, 182).

Zgodnie z wypracowanym wówczas schematem na instytucjonalny projekt socjalny składają się następujące stadia:

1. Określenie norm – głównych zasad obowiązujących w instytucji.
2. Sformułowanie statutu instytucji.
3. Poznanie użytkowników.
4. Ujawnienie potrzeb użytkowników.
5. Prezentacja 'sił' (zasobów) instytucji.
6. Prezentacja środków potrzebnych do zrealizowania celów.
7. Wybór strategii działań.
8. Przewidywanie przeszkód.
9. Ocena.

Normy obowiązujące w projektowanej instytucji nadają jej specyficzny, odrębny od innych tego typu przedsięwzięć charakter. Ważne jest, by w ich określaniu uczestniczyli użytkownicy, aby nie postrzegali ich jako narzuconych zasad, lecz by je rozumieli, znali ich zasadność oraz potrafili się z nimi utożsamiać. Statut instytucji określa jej przeznaczenie oraz zadania i cele, do realizacji których zostaje powołana. Poznanie użytkowników oraz ich potrzeb to kluczowe fazy tworzenia projektu. Należy w tym miejscu uwzględnić wszystkie ich cechy, które mają znaczenie dla planowanego przedsięwzięcia, mając na uwadze podstawowy fakt, iż powstaje ono w celu dążenia do zaspokojenia tych potrzeb i służenia tej konkretnej grupie czy społeczności. Przy charakteryzowaniu adresatów i ich potrzeb należy uwzględnić również etyczny aspekt pracy. Chodzi mianowicie o taki sposób wyrażania się o nich, który zakłada szacunek, a także – oprócz określenia kluczowych dla działań pomocowych deficytów – wskazuje na ich mocne strony i tkwiący w tych ludziach potencjał. Prezentacja zasobów instytucji polega na wskazaniu zasobów materialnych, jak i niematerialnych, którymi dysponują organizatorzy projektu, a wśród nich najważniejszych dla projektów socjalnych – zasobów ludzkich. Z kolei środki potrzebne do realizacji celów to wszystko to, co należy zorganizować i przygotować, by rozpocząć działania oraz realizować cele. Wśród nich ważną rolę

pełnią m.in. partnerzy i współpracownicy działający w środowisku, w którym projekt jest realizowany, mogący na różne sposoby wesprzeć przedsięwzięcie, zaangażować się w jego działania, dzięki czemu projekt osadzony zostanie w życiu środowiska lokalnego. Ten etap ściśle wiąże się z kolejnym, czyli z określeniem strategii działania. W zależności od wielu czynników, m.in. zasięgu i rozmachu projektu, uwarunkowań środowiskowych, infrastruktury, ale także od możliwości angażowania adresatów projektu już w początkowe fazy prac nad nim, strategia działania będzie kształtowana w odmienny sposób. Przewidywanie przeszkód należy do kluczowych zadań organizatorów. Ich doświadczenie we wdrażaniu tego typu przedsięwzięć, wiedza na temat adresatów, ich potrzeb oraz miejsca realizacji projektu pozwalają na antycypowanie przeszkód oraz opracowanie rozwiązań alternatywnych na wypadek sytuacji kryzysowych. Wreszcie etap oceny, czyli podsumowania efektów wieloetapowej pracy, osiągniętych sukcesów i poniesionych porażek stanowi niezwykle istotną fazę projektu. Pozwala on na wyciągnięcie wniosków z dotychczasowych doświadczeń oraz uwzględnienie ich przy planowaniu kolejnych działań (Kamińska 1998, 181-188).

Zauważyć należy, że osiem pierwszych stadiów stanowi w zasadzie zapis konceptualnej fazy projektu. Jednocześnie jednak wiele z tych stadiów modyfikowanych jest także na etapie realizacji, np. identyfikowane są nowe potrzeby uczestników, pojawiają się nieprzewidziane wcześniej przeszkody lub konieczne staje się zmienianie strategii działania. Swego rodzaju nieprzewidywalność przy wdrażaniu projektów socjalnych stanowi ich konstytutywną cechę i wymaga od prowadzącego działania projektowe pracownika socjalnego elastyczności w działaniu i umiejętności szybkiego reagowania na zmiany.

Schemat ten pozwala na przygotowanie różnych projektów. Ich rozmach – liczba uczestników, miejsce i czas realizacji itp. wymagać będzie modyfikowania schematu. W projektach zakrojonych na mniejszą skalę statut zastąpiony zostanie jego najważniejszym komponentem – prezentacją celów. Jeśli można by powyższe punkty uporządkować według skali

ich ważności, co z punktu widzenia metodyki może być wątpliwe, to jednak z perspektywy pracy socjalnej najważniejsi wydają się użytkownicy i ich potrzeby. Bez precyzyjnego określenia tego, do jakiej grupy czy społeczności kierowane są działania, kim są ci ludzie i czego naprawdę potrzebują, realizacja pozostałych stadiów pozbawiona jest sensu.

Podsumowanie

Projekt socjalny jest wieloetapowym procesem, wielkością dynamiczną, osadzoną głęboko w środowisku, w którym jest przygotowywany i wprowadzany w życie. Jego uczestnicy i adresaci, dla których i z którymi jest on realizowany, wnoszą w jego kształt i przebieg swój wkład, potencjał, swoją dynamikę, doświadczenia, ale także swoje ograniczenia oraz lęki. Dlatego też trzeba wziąć pod uwagę fakt, że nawet najbardziej drobiazgowo przygotowana koncepcja projektu może w trakcie wdrażania go w życie przynieść nieoczekiwane efekty, konieczność modyfikacji planów i sposobów działania, wprowadzania zmian. Zaangażowanie w projekt wymaga więc elastycznego podejścia. Podkreślić też należy bardzo istotną cechę projektów, zwłaszcza tych o charakterze społecznym czy edukacyjnym, a wśród nich i projektów socjalnych: samo uczestniczenie w projekcie, wspólne planowanie, działanie i omawianie efektów ma niezwykle ważne oddziaływanie na osoby biorące w tym udział. Z jednej strony istotne jest wspomniane wyżej budowanie wspólnoty, z drugiej zaś ogromnie ważny jest sposób traktowania uczestników (adresatów) projektu: jeśli traktowani są z szacunkiem, podmiotowo, to sam udział we wspólnym dziele może mieć dla nich znaczenie terapeutyczne, może zapoczątkować zmiany w ich życiu, zupełnie niezależnie od osiągniętych efektów działania.

Bibliografia

„Chodź, opowiem Ci o moim Bobrku.” 2011. Dostęp: 30.11.2020. <http://streetworker.blogspot.com/2011/05/choc-opowiem-ci-o-moim-bobrku.html>

- Dębski, Maciej, i Anna Michalska. 2012. *Podręcznik streetworkera bezdomności*. Gdańsk: Wydawnictwo Pomorskie Forum Wychodzenia z Bezdomności.
- Grudzień-Bielaszewska, Iwona. 2012. „Metoda projektów w pracy socjalnej.” W *Polityka, pomoc, praca. Podręcznik dla pracowników socjalnych. Wybrane aspekty pracy socjalnej*. Red. Jerzy Krzyszowski, 28-41. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląski Ośrodek Polityki Społecznej.
- Kamińska, Hanna. 1998. „Struktura projektu na przykładzie projektu świetlicy środowiskowej.” W *Wokół problemów działania społecznego. Wybór tekstów i przykładów działania*. Red. Ewa Marynowicz-Hetka, Jacek Piekarski, 181-188. Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”.
- Każmierczak, Tomasz, i Marta Łuczyńska. 1998. *Wprowadzenie do pomocy społecznej*. Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”.
- Kotarbiński, Tadeusz. 2019. *Traktat o dobrej robocie*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Marynowicz-Hetka, Ewa, i Jacek Piekarski. 1998. *Wokół problemów działania społecznego. Wybór tekstów i przykładów projektów działania*. Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”.
- Mendel, Maria, i Marek Rymśza. 2012. „Po co nam pracownicy socjalni – organizatorzy społeczności?” W *Pracownicy socjalni i praca socjalna w Polsce. Między służbą społeczną a urzędem*. Red. Marek Rymśza, 313-330. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Pilch, Tadeusz, i Irena Lepalczyk, red.. 1995. *Pedagogika społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie*. Warszawa: Wydawnictwo „Żak”.
- Robertis, Cristina, de. 1998. *Metodyka działania w pracy socjalnej*. Katowice: Wydawnictwo „Śląsk”.
- Słownik Języka Polskiego*. 1979. Warszawa: PWN.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LXII

Zeszyt 4

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2020

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Sławik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr hab. Jerzy Sojka, prof. ChAT – sekretarz redakcji

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA

JE metropolita prof. dr hab. Sawa (Michał Hrycuniak), ChAT

bp prof. dr hab. Wiktor Wysoczański, ChAT

abp prof. dr hab. Jerzy Pańkowski, ChAT

prof. dr hab. Atanoli Aleksiejew, Państwowy Uniwersytet w Petersburgu

prof. dr Marcello Garzaniti, Uniwersytet we Florencji

prof. dr hab. Michael Meyer-Blanck, Uniwersytet w Bonn

prof. dr hab. Antoni Mironowicz, Uniwersytet w Białymstoku

prof. dr hab. Wiesław Przyczyna, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

prof. dr hab. Tadeusz Stegner, Uniwersytet Gdański

prof. dr Urs von Arx, Uniwersytet w Bernie

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski

Redakcja językowa – Kalina Wojciechowska

Skład komputerowy – Jerzy Sojka

W związku z wprowadzaniem równoległej publikacji czasopisma w wersji papierowej i elektronicznej Redakcja „Rocznika Teologicznego” informuje, iż wersją pierwotną jest wersja papierowa.

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANS [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]

PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.

All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

ISSN 0239-2550

Wydano nakładem

Wydawnictwa Naukowe ChAT

ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa, tel. +48 22 635-68-55

Objętość ark. wyd.: 19,3

Druk: druk-24h.com.pl

ul. Zwycięstwa 10, 15-703 Białystok

SPIS TREŚCI

IN MEMORIAM

<i>Prof. dr hab. Janusz T. Maciuszko</i>	1103
<i>Bp dr h.c. Janusz Narzyński</i>	1109
<i>Bp dr h.c. Jan Szarek</i>	1113
<i>Ks. dr Włodzimierz Nast</i>	1117
<i>Ks. mgr Jan Prokopiuk</i>	1121

ARTYKUŁY

MICHAEL WOLTER, <i>Christliche Gemeinden und kultureller Pluralismus im 1. Jahrhundert n. Chr</i>	1125
ANDRZEJ KUŹMA, <i>Autorytet Kościoła rzymskiego i jego biskupa w nauczaniu św. Ireneusza z Lyonu, Tertuliana i św. Cypriana z Kartaginy</i>	1151
АЛЕКСАНДР ПАСКАЛЬ, <i>Малоизвестные актыовые документы XV-XVIII вв., найденные А. С. Будиловичем в Любленской губернии в конце XIX в.</i>	1193
METROPOLITA SAWA (MICHAŁ HRYCUNIAK), ANDRZEJ BACZYŃSKI, <i>Misterium Wcielenia Syna Bożego</i>	1223
JERZY TOFILUK, <i>Miłosierdzie Boże w tekstach Triodionu Postnego</i>	1245
WIKTOR ORLOF, JAKUB KOSTIUCZUK, <i>Trans i opętanie – obiekt zainteresowania teologii i psychiatrii</i>	1263
KRZYSZTOF LEŚNIEWSKI, <i>Nowa prawna definicja śmierci w Polsce jako problem filozoficzno-teologiczny</i>	1281
PAWEŁ BORECKI, <i>Nierówne traktowanie nierzymskokatolickich związków wyznaniowych we współczesnym polskim systemie prawnym – wybrane zagadnienia</i>	1309
ARTUR ALEKSIEJUK, ELŻBIETA ALEKSIEJUK, <i>Tożsamość i charakter prawosławnej refleksji pedagogiczno-religijnej</i>	1339
IZABELA KOCHAN, <i>Edukacja prawosławna na terenie miasta Siedlce</i>	1367
ELŻBIETA BEDNARZ, <i>Selekcja metod kształcenia w realizacji lekcji religii zgodnie z koncepcją tematyczno-problemową. LEGO® Education Maker jako propozycja metodyczna</i>	1383

JOANNA KLUCZYŃSKA, *Projekt socjalny jako złożony i wieloetapowy proces działań pomocowych* 1415

MATERIAŁY

WILHELEM SCHWENDEMANN, *Frisch, kommunikativ, frei – Die Zürcher und Genfer Bibel im Vergleich mit der Buber Rosenzweig Bibelausgabe* 1431

WILHELEM SCHWENDEMANN, *Begegnung – Beziehung – Menschsein – Menschenwürde – ein paar Bemerkungen zu Bubers Verständnis der philosophischen Anthropologie* 1455

STANISŁAW OBIREK, *Krytyczna etyka polityczna zakorzeniona w życiu* 1481

JERZY (PAŃKOWSKI), *Przemówienie inauguracyjne (8 października 2020)* 1505

KRONIKA

Inauguracja roku akademickiego 2020/2021 (8 października 2020) (JERZY BETLEJKO) 1511

Międzynarodowa e-konferencja naukowa „Eko(teo)logicznie – Chrześcijańskie wobec wyzwań” (5 listopada 2020) (SEBASTIAN MADEJSKI) 1513

Wykaz autorów 1519

Recenzenci „Rocznika Teologicznego” w roku 2020 1521

Contents

IN MEMORIAM

<i>Prof. Janusz T. Maciuszko PhD habil.</i>	1103
<i>Rev. Bp. Janusz Narzyński PhD h.c.</i>	1109
<i>Rev. Bp. Jan Szarek PhD h.c.</i>	1113
<i>Rev. Włodzimierz Nast PhD</i>	1117
<i>Rev. Jan Prokopiuk MA</i>	1121

ARTICLES

MICHAEL WOLTER, <i>Christian Communities and Cultural Pluralism in the 1st century A.D.</i>	1125
ANDRZEJ KUŹMA, <i>The Authority of the Church of Rome and Its Bishop in the Teaching of St. Irenaeus of Lyons, Tertullian and St. Cyprian of Carthage</i>	1151
ALEXANDR PASCAL, <i>Little-known Statutory Documents of the 15th to 18th Centuries, found by A. S. Budilovich in the Province of Lublin at the End of the 19th Century</i>	1193
METROPOLITA SAWA (MICHAŁ HRYCUNIAK), ANDRZEJ BACZYŃSKI, <i>The Mystery of the Incarnation of the Son of God</i>	1223
JERZY TOFILUK, <i>The Mercy of God in the Texts of the Lenten Triodion</i> ..	1245
WIKTOR ORLOF, JAKUB KOSTIUCZUK, <i>Trance and possession – an object of interest in theology and psychiatry</i>	1263
KRZYSZTOF LEŚNIEWSKI, <i>The New Legal Definition of Death in Poland as a Philosophical and Theological Problem</i>	1281
PAWEŁ BORECKI, <i>Unequal Treatment of non-Roman Catholic Religious Associations in the Contemporary Polish Legal System – Selected Issues</i>	1309
ARTUR ALEKSIEJUK, ELŻBIETA ALEKSIEJUK, <i>The Identity and Nature of Orthodox Pedagogical and Religious Reflection</i>	1339
IZABELA KOCHAN, <i>Orthodox Education in the City of Siedlce</i>	1367

ELŻBIETA BEDNARZ, <i>Selection of Teaching Methods in Implementation of Religious Education Classes according to Thematic and Problem-based Learning. LEGO® Education Maker as a Methodological Proposal</i>	1383
--	------

JOANNA KLUCZYŃSKA, <i>Social projects. Assumptions of the projects in social suport</i>	1415
---	------

MATERIALS

WILHELEM SCHWENDEMANN, <i>Fresh, Communicative, Free – The Zurich and Geneva Bibles compared with the Buber-Rosenzweig Bible Edition</i>	1431
--	------

WILHELEM SCHWENDEMANN, <i>Encounter – Relationship – Being human – Human dignity – a few Remarks on Buber's Understanding of Philosophical Anthropology</i>	1455
---	------

STANISŁAW OBIREK, <i>Critical Political Ethics Rooted in Life</i>	1481
---	------

JERZY (PAŃKOWSKI), <i>Inaugural speech (8th October 2020)</i>	1505
--	------

KRONIKA

<i>Inauguration of the academic year 2019/2020 (8th October 2020)</i> (JERZY BETLEJKO).....	1511
--	------

<i>International Scientific E-Conference „Eco(theo)logically – Christians in the Face of Challenges” (5 November 2020)</i> (SEBASTIAN MADEJSKI)	1513
---	------

List of authors	1519
-----------------------	------

List of Reviewers of „Theological Yearbook” in 2020.....	1521
--	------

Wykaz autorów

Michael Wolter, wolter@uni-bonn.de, Universität Bonn, Evangelisch-Theologische Fakultät, Abteilung für Neues Testament, An der Schlosskirche 2–4, 53113 Bonn, Germany

Andrzej Kuźma, a.kuzma@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Alexandr Pascal, PascalAD@rsl.ru, Rosja, 119019, Moskwa, ul. Vozdvizhenka, d. 3/5

Metropolita Sawa (Michał Hrycuniak), m.hrycuniak@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Andrzej Baczyński, a.baczyński@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Jerzy Tofiluk, jerzy.tofiluk@gmail.com, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Wiktor Orlof, w_orlof@wp.pl, ul. Zwycięstwa 29/62, 15-703 Białystok

Jakub Kostieczuk, j.kostieczuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Krzysztof Leśniewski, krzysztof.lesniewski@kul.pl, Katedra Teologii Prawosławnej, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Al. Racławickie 14, 20-950 Lublin

Paweł Borecki, pawelborecki@op.pl Zakład Prawa Wyznaniowego, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warszawski, Collegium Iuridicum I, pok. 228, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, 00-927 Warszawa

Artur Aleksiejuk, a.aleksiejuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Elżbieta Aleksiejuk, e.aleksiejuk@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Izabela Kochan, i.kochan@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Elżbieta Bednarz, e.bednarz@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Joanna Kluczyńska, j.kluczynska@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa